

Toekennen van juridische rechten aan rivieren

Voor de rechter gedaagd door de Maas

Door Esther Rasenberg

Wereldwijd zijn er al meerdere rivieren geregistreerd als rechtspersoon. En ook in ons land zijn er tal van initiatieven om wateren en natuur juridische rechten te geven. Kun je dan ook door de Maas voor de rechter worden gedaagd? Onderzoek moet uitwijzen wat een rivier als rechtspersoon in Nederland kan betekenen.

Zelfstandig consultant Jessica den Outer wil 18 september aan de Tweede Kamer een petitie met 50.000 handtekeningen aanbieden met het verzoek om onderzoek te doen naar de 'Maas in de wet': "In onze petitie stellen we een open vraag aan de Kamerleden om rechtspersoonlijkheid voor de Maas te onderzoeken", legt Den Outer uit. "We hebben dus niet precies voor ogen hoe de rechten van de Maas in de wet kunnen worden vastgelegd. We zien overigens niet zoveel in het voeren van rechtszaken. Een interessantere optie zou kunnen zijn dat menselijke voogden van de rivier in de toekomst aan tafel schuiven als er plannen voor de Maas worden gemaakt. Een rivier moet naar onze mening onder meer het recht hebben om vrij van verontreiniging en afval te stromen."

Jessica den Outer (Maas Cleanup):
"Een rivier moet het recht hebben om vrij van verontreiniging en afval te stromen."

Den Outer is tevens betrokken bij de Maas Cleanup en is een expert op het gebied van rechten voor de natuur voor het programma in 'Harmony with Nature' van de Verenigde Naties (VN). Dit initiatief onderzoekt manieren waarop de maatschappij in harmonie met de natuur vorm kan worden gegeven. Een van die manieren is het toekennen van rechten aan de natuur.

Mensenrechten

Als het gaat om rechten voor de natuur, gaat het meestal toch ook over rechten voor de mens. In milieurechtszaken tegen de overheid wordt ook steeds vaker een beroep gedaan op mensenrechten. Zo erkende de Nederlandse rechter in de Urgenda-klimaatzaak in 2015 dat er mensenrechten in het spel zijn bij de beoordeling van de vraag of de staat voldoende maatregelen neemt tegen klimaatverandering. Die uitspraak leidde uiteindelijk tot de stikstofcrisis waarmee ons land nog altijd worstelt. De Tweede Kamer is intussen ook bang dat de rechter het land op slot kan zetten omdat we de doelstellingen van de Kaderrichtlijn Water niet halen. Op basis van het VN-gedachtegoed in harmonie met de natuur lopen er in Nederland op dit moment tal van initiatieven. Naast 'Maas in de wet' wordt er gekeken

naar juridische rechten voor de IJssel, de Waddenzee, het IJsselmeer, de Noordzee en Amelisweerd. Veel van die initiatieven zetten aan tot nadenken. Wat wil de rivier zelf? En wat is natuur? Hebben invasieve soorten ook rechten? En kunnen wateren worden aangeklaagd voor overstromingen of verdrinking?

Juridische mogelijkheden

Volgens Daphina Misiedjan, universitair docent aan de Erasmus universiteit en expert bij het UN Harmony with Nature Knowledge Network, zijn er meerdere wegen om de rechten voor de natuur vast te leggen. "Dat kan via wetgeving of via een gerechtelijke uitspraak. In de praktijk gaat het recht van een rivier vaak om het beschermen van de rechten van gemarginaliseerde groepen die afhankelijk zijn van de natuur. De waterschappen en drinkwaterbedrijven zouden in Nederland elk vanuit hun eigen perspectief samenwerking met de natuur kunnen zoeken."

Rechten voor Whanganui

In Nieuw-Zeeland kreeg de Whanganui-rivier in 2017 als eerste rivier ter wereld juridische rechten. Dat besluit werd genomen ter bescherming van de lokale Maori-bevolking. Voogden handelen en spreken nu in naam van de rivier en hebben de taak om de gezondheid, het welzijn en de belangen van de rivier te herkennen en te dienen. Onder meer door de eigendommen van de rivier te beheren. Zo oefenen zij, uit naam van de rivier, de functie van landeigenaar uit. De rivier, die door de stam Te Awa Tupua wordt genoemd, heeft twee vertegenwoordigers: een namens de Maori-stam en een namens de regering. Zo kan de rivier zich voor een rechtbank verdedigen. Het toekennen van rechten aan de Whanganui leidde in Nieuw-Zeeland ook tot financiële compensatie van zo'n 52 miljoen euro. De overheid stelde daarnaast ruim 19 miljoen euro beschikbaar voor een fonds dat moet toezien op het welzijn van de rivier.

Daphina Misiedjan (Erasmus universiteit): "Het vastleggen van de rechten van internationale wateren zou je eigenlijk in Europees verband moeten doen."

Misiedjan wil zelf op de overzeese eilanden in het Nederlandse Koninkrijk starten met een initiatief voor rechten voor de natuur. "Samen met de lokale bevolking op Bonaire bijvoorbeeld. De eilanden zijn kwetsbaar door klimaatverandering. De mogelijkheden op een eiland zijn overzichtelijk en daardoor ook haalbaar. Het vastleggen van de rechten van internationale wateren is complex. Dat zou je eigenlijk in Europees verband moeten doen."

Ook IJselliefhebber Wim Eikelboom vindt het opmerkelijk dat de meeste initiatieven in ons land zich richten op internationale wateren. "Bij de Noordzee, de Waddenzee en de Maas heb je toch altijd te maken met buitenlandse invloeden. Zou het niet beter zijn om te starten met een kleinere, nationale rivier? Daarbij denk ik dan natuurlijk aan de IJssel."

Discussie

Hoogleraar Europees en nationaal waterrecht Marleen van Rijswijk (Universiteit Utrecht) volgt de nationale ontwikkelingen met veel belangstelling. "Initiatieven waarbij de natuur rechten krijgt, zetten mensen aan het denken. Rivieren rechten verlenen, is niet zo'n rare gedachte. Bedrijven zijn immers ook een rechtspersoon. Het idee kan dus best kansrijk zijn. We hoeven voorbeelden uit het buitenland ook niet een-op-een te kopiëren. Het is iets om over door te denken en om te bediscussiëren. Stelt dat het lukt. Hoe moet dat dan?"

Van Rijswijk benadrukt dat de Nederlandse situatie uniek is. "In Nederland zijn rechten voor rivieren heel spannend. Als we het water hier de vrijheid geven, kunnen we gaan verhuizen. Een rivier kan dus nooit een doorslaggevende stem krijgen, maar we kunnen er wel veel zorgvuldiger mee omgaan. Vrij stromen zonder dijken is lastig in Nederland, maar vrij van verontreiniging en een goede ecologische toestand is iets om naar te streven. Zo zou je bijvoorbeeld kunnen stellen dat wateren altijd een zetel krijgen in het bestuur van een waterschap. Een soort geborgde zetel 2.0 dus."

Marleen van Rijswijk (Universiteit Utrecht): "Als we het water hier de vrijheid geven, kunnen we gaan verhuizen."

Grondwet aanpassen

Rechten van rivieren kunnen ook worden vastgelegd via het mensenrecht op een schoon en gezond leefmilieu. Al meer dan honderd landen hebben dat recht in de grondwet opgenomen. In de wettekst wordt dan verwezen naar toekomstige generaties. Dat gebeurt bijvoorbeeld ook in België en Noorwegen. Nederland kent geen grondwettelijk recht op een schoon en gezond milieu voor toekomstige generaties. Maar als het parlement dit zou willen, is het wel mogelijk. Van Rijswijk: “Als we een grondrecht voor de natuur in de wet willen verankeren, moet tweederde van het parlement in twee verschillende kabinetten voor het vastleggen van dat grondrecht stemmen. Dat zou dus betekenen dat je op zijn minst twee groene kabinetten nodig hebt. Maar als die bereidheid er is, kan het ineens snel gaan.”

Europees onderzoek

Ook in Europa is er belangstelling voor de rechten van de natuur. In maart 2021 verscheen op verzoek van het Europees Parlement het onderzoek ‘Can nature get it right?’. De rechten voor de natuur werden onderzocht door Jan Darpö, emeritus hoogleraar milieurecht aan de Universiteit van Uppsala in Zweden. Hij analyseerde de milieurechtspraak van het Europese Hof voor de Rechten van de Mens en het Europese Gerechtshof. Darpö komt tot de conclusie dat de vereisten voor onafhankelijke wetenschappelijke evaluaties in bepaalde vergunningstelsels op grond van het EU-recht worden aangescherpt. Daarnaast stelt hij dat het maatschappelijk middenveld de waakhond is van de uitvoering van het Europese milieurecht. Die functie als waakhond zou beter kunnen worden uitgeoefend als er betere toegang is tot de nationale rechtbanken en het Europese Gerechtshof.

Voogdij

De hamvraag bij rechten voor rivieren is wie hen bij besluitvorming en in de rechtbank mag vertegenwoordigen. Idealiter krijgt een rivier twee verschillende voogden. Ijsselliefhebber Wim Eikelboom nam in juni een voorschot op het vertegenwoordigen van de rechten voor de rivier. Hij vertolkte in de ik-persoon een pleidooi van de IJssel in een debat in de gemeenteraad van Zwolle over plannen voor een woonwijk naast de rivier (zie kader). Zijn initiatief werd heel positief ontvangen, maar of het de besluitvorming

De IJssel aan het woord

“Ik stroom al heel wat eeuwen langs de grenzen van Gelderland en Overijssel. En ik heb er veel zien veranderen. De toekomst maakt me als rivier bezorgd. Ik zal proberen uit te leggen waarom. Zwolle wil pal naast me een stedelijke woonwijk bouwen met belevingsnatuur. Vijfhonderd huizen - met minstens 1200 mensen - bouwen aan mijn waterranden, gaat geen leefbaar landschap opleveren. Met die woondichtheden op een kluitje móet je als bewoner wel je heil zoeken in de natuur. Al die recreatieve bootjes of - nog erger - speedboten en waterscooters die straks op al die strandjes van afgesloten natuurterreinen vertier vinden... Ik houd mijn stroom even in als ik hieraan denk.”

daadwerkelijk zal beïnvloeden, is natuurlijk de vraag. “Alle initiatieven die er nu zijn, zetten mensen aan het denken”, concludeert Van Rijswijk. En dat is een ontwikkeling die zij van harte toejuicht. “We kunnen veel zorgvuldiger met de natuur omgaan. Van andere culturen kunnen wij op dat gebied nog veel leren. Het is een zoektocht, waarbij we misschien soms ook wat moeten experimenteren.”

Wim Eikelboom (stem van de IJssel): “Zou het niet beter zijn om te starten met een kleinere nationale rivier? Daarbij denk ik aan de IJssel.”

